

ARAPSKI DOKUMENTI U DRŽAVNOM ARHIVU U DUBROVNIKU.

Priradio i preveo Besim Korkut. Knj. I, sv. 1: Dokumenti o odnosima Dubrovnik i Maroka (1960); sv. 2: Dokumenti o odnosima Dubrovnik s Alžir, Tripolisom i Egiptom (1961); sv. 3: Osnivanje dubrovačkog konzulata u Aleksandriji (1969). Ukupno 246 str. i 47 faksimila. Orijentalni institut u Sarajevu. Posebna izdanja I—III.

Prof. Korkut je preveo i komentirao 44 arapska dokumenta izdana Dubrovčanima 1510—1519. i u XVIII st. na dvorovima sultana i paša i na sudovima u Maroku, Alžiru, Tripolisu i Egiptu. To je prvi puta, da se kod nas u tolikom broju i s tako opširnim komentarom kritički izdaju arapski dokumenti nastali na sjevernoj obali Afrike. Dodan je i diplomatski ekskurs o ispravama mamelučkih sultana. Tumačenje nekih arapskih riječi (ili tudica u arapskom) predstavlja doprinos historijskoj leksikografiji. Osim čiste faktografske važnosti za uvid u odnose Dubrovčana i sjevernoafričkih arapskih država u prošlosti, imaju obrađeni dokumenti u sebi i svojevrsnu ljudsku, svakodnevnu crtu; s malo mašte vidimo u njima neposredne dijaloge i žive događaje (oslobođenje robova, nesreća u luci, stradanje hodočasnika, briga dubrovačkih pomorskih kapetana za hadžije na brodovima), a svježje prirodno rezoniranje glavnih aktera ublažava pompozne istočnjačke fraze. Neka nam bude dopušteno usporediti neke dokumente sa minijaturnim filmskim scenarijima. Šteta da se iz predgovora ne vidi kakav se sadržaj planira za II knjigu. Isp. B. Korkut, O arapskim dokumentima u dubrovačkom arhivu, Prilozi za orijentalnu filologiju XII—XIII (1962—1963), str. 307—346; Dr Šaćir Sikirić, Dva prevoda arapskih dokumenata dubrovačkog arhiva, Radovi — časopis Filozofskog fakulteta u Sarajevu, knj. I (1963), str. 331—343; B. Korkut, Još o arapskim dokumentima u Državnom arhivu u Dubrovniku, Prilozi za orijentalnu filologiju XIV—XV (1964—1965), str. 397—424.

Ivan Filipović

FRITZ POSCH, FLAMENDE GRENZE. Die Steiermark in den Kuruzzenstürmen. Izdanje »Styria«, Graz—Beč—Köln 1968, strana 384, slika 25 i 4 karte

Sveučilišni profesor u Grazu i direktor Zemaljskog arhiva Štajerske u Grazu dr Fritz Posch objavio je 1968. godine ovo djelo pisano u prvom redu na temelju arhivskih izvora iz velikog broja institucija Austrije i Mađarske: Zemaljskog arhiva Štajerske u Gracu, Državnog arhiva Austrije i Ratnog arhiva u Beču, Nacionalnog arhiva Mađarske u Budimpešti, Nacionalne biblioteke Mađarske »Szechenyi«, te Nacionalnog muzeja Mađarske, kao i Muzeja lijepih umjetnosti u Budimpešti. Koristio se pisac ovoga djela i austrijskim arhivom slika Nacionalne biblioteke u Beču, te najposlije arhivom »Dvora Neudau« u Austriji.

Poschevo djelo »Flamende Grenze« ne zanima nas samo kao rad poznatoga arhivskog radnika i historičara iz susjedne prijateljske Austrije već posebno i stoga što je u tom svom radu obuhvatio i dobar dio krajeva onovremene Hrvatske, kako su to i sama historijska zbivanja vezana uz predmet njegove obrade zahtijevala. Dovoljno je samo letimice proći djelom pa ćemo naići na naše gradove i mjesta, kao Čakovec, Celje, Karlovac, Križevce, Legrad, Lendavu, Ljutomer, Maribor, Mursku Sobotu, Nedelišće, Ptuj, Radgonu, Samobor, Sv. Nikolu kod Ormoža, Varaždin, Zagreb, te Zavrč nedaleko Varaždina, kao i na neka druga manja naselja. Često ćemo naići na događaje vezane općenito uz »Slavoniju«, ili opet na drugome mjestu, uz »Međimurje«.

Od priloženih veduta naših gradova u Poschevoj knjizi nalazi se trgovište Ljutomer iz 1680. godine, te tvrđava Čakovec iz 17. stoljeća, dok od portreta donosi i onaj našega tadašnjega bana Ivana Palffyja (1704—1732).

»Flamende Grenze — Die Steiermark in den Kuruzzenstürmen« obuhvaća samo jedno malo vremensko razdoblje nakon Karlovačkog mira s Turcima (1699) i to od 1704. do 1709. godine, dok na veoma detaljan i do kraja dokumentiran način u četiri glavna poglavlja, kao i pedesetak podnaslova, obrađuje nasrtaje i provale u Štajersku, te događaje uopće vezane uz Rákóczyjeve kuruce u Štajerskoj, u Hrvatskoj, te u samoj Ugarskoj.

Posch, dakle, obrađuje sukobe svoje uže domovine — Štajerske i Austrije uopće, s kurucima u vrijeme kad je Karlovačkim mirom Hrvatska prestala biti »reliquiae reliquiarum«, te je nestalo vječne strave da će Turci i te ostatke ostataka zauzeti. To je doba kojem su prethodili počeci austrijskog rata za Španjolsku baštinu nakon što je posljednji Habsburgovac Karlo II na španjolskom prijestolju oporučno 1700. godine ostavio svoje zemlje u Evropi i Americi Filipu Anžuvinskom. Sve se to zbiva u eri saveza Austrije, Engleske, Holandije i nekih njemačkih knezova u ratu s Francuskom, kad i Hrvati treba da ratuju pod vrhovnom komandom princa Eugena Savojskog u sjevernoj Italiji s Francuzima. Događalo se to u doba kojem su prethodila nastojanja Hrvata i bana Batthányja da austrijski car Leopold I vrati banu i Saboru vlast nad Krajinom, napose nad varaždinskim, odnosno slavonskim generalatom, čemu su se na sve mile i nemile načine protivili carski generali.

Nezadovoljstvu Hrvata car se nije mogao suprotstaviti, posebno zato jer ih je trebao u španjolskom ratu. No, još odlučniju ulogu u donošenju povoljne carske odluke o tim pitanjima Krajine odigrali su upravo događaji u Mađarskoj, koje i obrađuje Poschevo djelo: Rákóczyjev ustanak u Mađarskoj i njegovo stupanje u savez s Francuzima, a protiv Austrije i njezinih saveznika. Tako je i nakon toga uslijedila zapovijed cara kapetanima varaždinskom, koprivničkom, đurđevačkom, čazmanskom, križevačkom i petrinjskom 6. lipnja 1703, da ne bune narod protiv banske vlasti. Posljedica toga je i odluka cara od 10. srpnja 1703. da Krajina između Kupe, Une i Save prijede pod vlast bana, te da se dokine varaždinski generalat.

Poznato je da su, međutim, carski generali uspjeli osujetiti provedbu dokidanja varaždinskog generalata, da su upravo ti vojni i ratni razlozi stalno bili navođeni kao razlog odgađanja te careve odluke. Stav prema hrvatskim zahtjevima došao je u drugi plan kad su Francuzi i Ljudevit XIV našli u samoj carevini Leopoldovoj svoga saveznika. Bio je to Franjo Rákóczy, sin Franje i Jelene Zrinjske, unuk Đure Rákóczyja, koji je ponovno oživio i nastavio djela kralja kuruca Emerika Tökölja, započevši opet rat protiv »despotske dinastije«, pozivajući 18. siječnja 1704. godine i Hrvate da mu se pridruže.

Koliko je u to vrijeme bilo razloga za ovakvu odluku cara Leopolda upravo iz političkih razloga, toliko su s druge strane carski generali uspjeli odgoditi dokidanje varaždinskog generalata iz vojnih razloga i razloga ratovanja, navodeći i čitav niz drugih pojedinosti u prilog zadržavanju svoje vlasti i položaja ovdje na sjeveru Hrvatske. Sve je to tako i dalje ostalo glede varaždinskog generalata pa i onda kad je Leopold, poslije smrti bana Batthányja, prihvatio prijedlog Hrvatskog sabora o izboru novoga bana. Od predloženih grofa Đure

Erdődy, Nikole Palfyja, Petra Keglevića, Ivana Palfyja te Šimuna Forgaća, car je izabrao Ivana Palfyja (1704—1732), koji je već bio Leopoldov vojskovođa protiv Rákóczyja, a na čelu njegove vojske u Ugarskoj.

Stanje u Hrvatskoj, glede obećanog dokidanja varaždinskog generalata od Leopolda, nastavilo se i poslije njegove smrti 1705. godine, kad ga je naslijedio mladi Josip I (1705—1711), kojem je hrvatski ban Ivan Palfy ne samo i dalje ostao glavni vojskovođa u Ugarskoj već mu je bio i posebni miljenik.

Hrvati, Sabor i ban mnogo su već zadužili cara Leopolda, a konkretno i Štajersku, kad su Palfy i Petar Keglević potukli Rákóczyjeve kuruce u Medimurju i Slavoniji istjeravši ih iz ovih krajeva, a podjedno pruživši nakon toga i pomoć Štajerskoj, pa su se i odanle morali pobunjenici maknuti u Ugarsku. No, niti to niti držanje ovećih vojski i snašanje velikih tereta za te čete duž sjeverne hrvatske granice uz Muru i Dravu, nije pridonijelo glavnom zahtjevu Hrvata da se slavonski generalat i stvarno dokine. I opet su tadašnji varaždinski general, Nijemac grof Hanibal Heister, i drugi ostajali pobjednici sa svojim tezama o Vlasima i o narodu koji se zove »krajšnici«.

Pregledamo li »Prothocolla generalium congregationum Statuum et Ordinum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae« za godine 1706—1709. nalazimo da su osnovne preokupacije Hrvatskoga sabora bile upravo to pripajanje varaždinskog generalata Kraljevini, te da su se stalno osiguravala sredstva i vojska za taj rat protiv Rákóczyja, koje će ići samo do Mure i Drave. Uz to je Sabor veoma često opominjao i cara i svoga bana Palfyja da se ban počne baviti ne samo vrhovnim zapovjedništvom carskih vojski u Ugarskoj već u prvome redu svojim banskim dužnostima u Kraljevini. On je, naime, stalno izbivao, neprestano se nalazio izvan Hrvatske.

Da bi nekako primirio Hrvate, ban je samo ponekad dolazio kući, te je Saboru čitao laskava careva pisma o ulozi Hrvata u obrani carevine, dodavajući kolika je to čast za Kraljevinu što je njezinu banu povjerena tako visoka funkcija vrhovnog carskog zapovjednika. Bilo je to tako i 1706. godine kad su se pronosile vijesti da će Turci, kao saveznici Rákóczyjevi, napasti Hrvatsku s istoka, dok će s juga francusko-španjolska mornarica ući u Jadransko more.

Godine 1707/1708. slijedila su tri posebno značajna događaja: Sabor Rákóczyjev na Kőrömskom polju kod Omoda, na kojem je habsburška kuća bila lišena prijestolja, Sabor Hrvata 31. svibnja 1707. pod predsjedanjem bana Palfyja, u kojem su upravo zbog događaja u Ugarskoj ban i njegov zamjenik grof Ivan Drašković dobili jednu od najvećih vojski, a uzdržavat će je car. Treći, ponajvažniji akt, bio je državni sabor 29. veljače 1708. sazvan od cara, na kojem je Josip I bio pripravan na potvrdu povlastica i prava Mađarima, a da bi se jednom završio ovaj krvavi domaći rat. Na tom su državnom saboru Hrvati izišli ponovno sa zahtjevom o Krajini, iznoseći kao činjenicu potpuno i daleko protjerivanje Turaka iz tih krajeva koji su stvarno prestali biti »Granica« i da tu nije više potrebna takva vojna organizacija i generalitet.

Kao što knez Rákóczy nije htio ni čuti o nekom miru uzdajući se u još veću pomoć Ljudevita XIV, tako su i njemački generali ponovno i stalno osujećivali zahtjeve Hrvata. Uprkos dokazivanjima Hrvata caru Josipu da se Vlasi na hrvatskim posjedima nalaze u boljem položaju od onih koji se nalaze u sklopu generalata, njemački su generali tvrdili da će Vlasi i Krajšnici uopće postati kmetovi hrvatskih velikaša. I tako je i dalje u zahtjevima Hrvata sve ostajalo po starome.

Ova je 1708. godina bila i odlučujuća i porazna za Rákóczyja i njegove kuruce, premda mu se pri ruci tada našlo mnogo francuskih stratega i inženjera, iako je on pregovarao o pomoći i s Rusima i sa Švedima. Odlučujuća i porazna bitka odvijala se kod Trenčina, gdje je 4. kolovoza 1708. bila potpuno razbijena njegova vojska.

Godine 1709. uslijedile su samo manje bitke, 1710. godine pregovori predvođeni od hrvatskog bana i vrhovnog zapovjednika Palfyja, a 1. svibnja 1711.

se sve završilo mirom u Szatmáru i carskim priznanjem opće amnestije i pravom na slobodu vjere u Ugarskoj.

Poscheva »Flamende Grenze« posvećena je upravo podnaslovu toga djela — »Die Steiermark in den Kuruzzenstürmen,« koji su započeli 1704. godine smještavanjem kuručkih četa Rákóczyjeva zapovjednika Aleksandra Károlyija (1668—1743) duž štajersko-mađarske granice, te pripremama za obranu na štajerskoj strani. I dok je tu sve stajalo s jedne strane spremno za provalu, a s druge za obranu, uslijedio je glavni udarac — pohod kuruca prema jugu na Međimurje, Prekomurje i Prlekiju od veljače 1704. godine naprijed.

Posch nam iznosi, na temelju arhivske građe, da je 4—5 tisuća kuruca prodrlo u ove naše krajeve. Upoznaje nas s akcijama varaždinskog generalata u odsutnosti generala Hanibala grofa Heistera, koji se u to vrijeme zadržavao u Beču, pa je pukovnik Maks Rudolf grof Lengheim s 1000 graničara trebao da se tu na granici nađe sa svojim zapovjednikom Rabattom. Međutim, 2000 Károlyijevih pješaka i 1000 konjanika, kraj neopremljenosti tvrđave Čakovec, kako municijom tako i hranom, učinilo je svoje. Ugarski kuruci su popalili i razorili čitavo Međimurje, postali su velika prijetnja i Varaždinu, koji se spasio zahvaljujući otapanju leda na Dravi. Provalili su zatim dalje prema jugu i zapadu, razarajući, plijeneći i paleći sva mjesta od Dravskog Središća do Ormoža u južnoj liniji, te na sjeveru preko Ljutomera do Novog Sela. Autor detaljno obrađuje ovu provalu, iznoseći sve događaje vezane uz dolazak, otimanje, palež, borbe, ubistva itd. na tom pohodu i zadržavanju kuruca, napose u Prlekiji i Prekomurju, po pojedinim mjestima. Upoznaje nas da su kuruci imali 2 velika skladišta kamo su dopremali sav plijen s tih pohoda: jedan kod Nedelišća u Međimurju, a drugi kod Kaniže. Posch navodi da je samo u ovim krajevima Prlekije i Prekomurja popaljeno 31 selo, 282 seoske kuće, 104 kolibe, 174 klijeti, 200 preša i podruma te 3 mlina.

Nakon toga nas autor upoznaje s detaljnim pripremama za istjerivanje kuruca iz ovih krajeva. Govori o imponantnoj brojci od 6080 ljudi što se našlo pod vrhovnom komandom hrvatskog bana Ivana Palfyja koji ih je između 10. i 16. ožujka 1704. i izbacio odavde preko Mure.

Posch zaključuje da je s time vraćeno Međimurje i tvrđava Čakovec, jednako kao i Prlekija i dijelovi Prekomurja, a da su tu kraj Hrvata imale udjela i štajerske jedinice. Dodaje da je ovaj uspjeh predstavljao veliku radost ne samo za Hrvatsku i Štajersku već i za čitavu Austriju.

Najveći dio svoga djela, razumljivo, Posch posvećuje detaljnom prikazivanju akcija svoje uže domovine Štajerske s jedne, te kuruca s druge strane, bilo da su se ove odvijale u Štajerskoj ili u Ugarskoj.

Mi se u ovome prikazu nećemo detaljnije zadržavati na tome dijelu Poscheve »Flamende Grenze«. Reći ćemo samo to da se u potpunosti slažemo s recenzijom ovoga djela donesenom u »Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark« za 1969. godinu iz pera samoga urednika Tremela, koji Poschevoj »Granici u plamenu« daje »prvo mjesto među djelima koja obrađuju s novih gledišta historiju Štajerske.« A točna je i tvrdnja istoga recenzenta da je Poscheva knjiga pisana na taj način da se čita kao »najnapetiji roman«. Dodajmo ovoj Tremelovoj tvrdnji još i to da je to i stoga tako, što je Posch u svojem djelu dao samim dokumentima da govore, te je zato sve po njemu ovdje dano ne samo istinito već i životno i neposredno. Valja naglasiti uz to još jedan momenat koji je možda i najviše pridonio toj i takvoj vjernosti i životnosti Poscheve knjige: »Die Flamende Grenze« mogla je govoriti samo o generalima, o vojskovođama, o bitkama i uništavanju, o carskim odlukama i tome slično.

Posch je, međutim, obilno se služeći arhivskom građom, dao u svom djelu znatno mjesto najvećem dijelu naroda — seljaku — dakle najbrojnijem i istovremeno malom čovjeku koji je govorio i tada u tom ratnom vihoru svojim jezikom, koji je u tom previranju krvario i toliko stradavao, samo gubio i ono malo što je imao, pa i živote. To je svakako najviše pridonijelo i životnosti i istinitosti Poscheva djela, to ga je učinilo romanom s historijskom temom, ali dokumentiranim, životnim historijskim romanom.

Što se tiče Hrvatske i uloge naših ljudi i Sabora u tom ratu i bitkama, i naša je historiografija dobila Poshevom »Granicom u plamenu« također svoj vrijedan prilog. I Sabor, i hrvatski ban Palfy, i njegov zamjenik zagrebački biskup Martin Brajković, zatim podban Petar Keglević, grof Ivan Drašković, baron Oršić, poručnik Patačić, natporučnik Damjanić, kapetan Barilović, kapetan Florijančić, natporučnik Jelačić, pukovnik Kukuljević, kapetan Habijanić, kapetan Sparović, te vojskovođe Nikolić i Trompetašić, kao i desetine i desetke tisuća poimence spomenutih, i onih pretežno datih brojevima, hrvatskih vojnika i graničara koji su se ponovno i ovaj puta našli na ratnim poprištima i u bitkama bilo u Hrvatskoj, ili Štajerskoj, odnosno Ugarskoj, osvijetljeni su i razjašnjeni u datom času i događaju novim izvorima, kojima se autor Posch u obilju koristio.

Nakon što je Posch u svojoj »Flamende Grenze« detaljno obradio Rákóczyjev poraz kod Trenčína, u kojoj je bici zapovijedao osobno Franjo Rákóczy sa svojim generalisimusom Berchényjem na čelu 20.000 kuruca, i gdje su kuruci imali više od 6000 mrtvih i nestalih, 400 zarobljenih, i gdje im je zarobljeno 14 topova i 40 zastava, mi ćemo se još malo vratiti na naše krajeve opet Poshevom zaslugom.

U onim manjim bitkama što su ih i iza ovoga teškoga poraza kuruci vodili, nisu pošteđeni opet ni naši krajevi. Bilo je to već u jesen 1708. godine. To je svakako novi podatak i dalji prilog našoj historiji otkriven od autora Poscha.

Autor nas upoznaje da je kapetan Schündel iz Legrada 14. rujna 1708. poslao vijest da vojskovođa kuruca Antun Eszterhazy s jednim velikim korpusom vojske stoji svega 4 milje od Legrada, te da svakako smjera provaliti u Medimurje. I doista je 31. listopada 4000 kuruca ušlo u Medimurje. Eszterházyjevi kuruci su opet došli preko Kaniže, te su poplijenili sav kraj do Dekanovca i Štrigove u Medimurju. Provalili su, pa su se ponovno povukli da bi opet zgodimice izvršili prepad s manjim jedinicama plijeneći sve do čega bi u takvim provalama došli. Takvu je navalu tada ponovno doživio Ljutomer i njemu okolna mjesta.

Ovo se ponavljalo u toku studenog 1708. u više navrata, ali većeg zahvata ili dužeg zadržavanja kuruca nije moglo biti jer se tu ubrzo našlo oko 3—4 tisuće Hrvata koji su onemogućili dalje akcije. Autor završava donoseći ove za nas interesantne nove podatke.

Završavajući ovaj prikaz veoma vrijednog priloga koji je Fritz Posch dao ne samo historiji svoje zemlje već eto i povijesti hrvatskoga naroda, neophodno je utvrditi da smo zahvalni autoru na ovakvome prilaženju predmetu koji se pred njim našao i kao pred historičarem i kao pred arhivskim radnikom. Ovakvim je svojim naučnim radom Posch potvrdio neophodnost suradnje kako na historijskom tako i na arhivskom planu naših i austrijskih historičara i arhivista. S obzirom na historijsku uvjetovanost i brojnost arhivskih izvora, sačuvanih bilo kod nas o njihovoj prošlosti, bilo kod njih o našoj, upravo je i ponovno naglašeno, putem ovoga vrijednoga Poscheva djela, da je takva suradnja ne samo nužnost nego i jedini put koji je u stanju dovesti do odgovarajućih ispravnih naučnih rezultata u obradi historije naroda kako Austrije, tako i Hrvatske.

Mirko Androić